Architectus

2015
2(42)

DOI: 10.5277/arc150207

Agnieszka Gryglewska*

Gustav Oelsner – architekt i urzędnik we Wrocławiu w latach 1904–1911

Gustav Oelsner – architect and officer in Wrocław (Breslau) in the years 1904–1911

Wprowadzenie[1]

Gustav Oelsner (1879–1956), architekt, absolwent Politechniki w Berlinie-Charlottenburgu oraz Monachium, architekt miejski (*Stadtbaurat*) Katowic (1911–1922), senator ds. budownictwa (*Bausenator*) oraz autor projektów osiedli socjalnych, budowli użyteczności publicznej i przemysłowych w Altonie (1924–1933), od 1949 r. odpowiedzialny za odbudowę Hamburga, swoją karierę zawodową rozpoczął w 1904 r. w państwowej i komunalnej administracji budowlanej we Wrocławiu[2] (il. 1). Jego pierwsze wrocławskie projekty, w których odrzucił historyzujący detal, sięgając jedynie po motywy budownictwa regionalnego, pozwalają ocenić go jako uzdolnionego i oryginalnego młodego architekta, żywo zainteresowanego ruchem reformatorskim w architekturze na początku XX w.

Introduction[1]

Gustav Oelsner (1879–1956), architect, graduate of the Technical University in Berlin-Charlottenburg and Munich, city architect (*Stadtbaurat*) of Katowice (1911–1922), senator for building (*Bausenator*) and the author of designs of social housing estates, public and industrial buildings in Altona (1924–1933), since 1949 he was in charge of the rebuilding of Hamburg, his professional career started in 1904 in state and municipal building administration in Wrocław[2] (Fig. 1). On the basis of his first designs in Wrocław, in which he rejected the historizing details, referring only to the regional building style motifs, he can be considered to be a talented and original young architect, genuinely interested in the reform movement in architecture at the beginning of the 20th century.

Wrocław, the "provincial" capital city of Prussia, was at the beginning of the 20th century nicknamed the "suburb of

* Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej/Faculty of Architecture, Wrocław University of Technology.

[1] Część przedstawionych materiałów autorka opublikowała w [1]. Artykuł jest zmienioną wersją referatu wygłoszonego na konferencji naukowej *Mieszkać w porcie* w Gdyni w 2014 r., zorganizowanej m.in. przez Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej i Hafen City University Hamburg.

[2] Pierwsza obszerna monografia Oelsnera autorstwa Christopha Timma ukazała się w 1984 r. [2]. W polskiej literaturze Oelsner jest rzadko wzmiankowany w: [3, s. 213–251], [4, s. 13], [5, s. 69], [6, s. 32]. Materialnym śladem jego siedmioletniej działalności we Wrocławiu jest dziś zaledwie część fasady jednego budynku szkoły. Okres pracy Oelsnera w Katowicach – w opracowaniu. Twórczość Oelsnera została szeroko omówiona 21.07.2006 na sympozjum zorganizowanym przez Gustav-Oelsner-Gesellschaft w Hamburgu-Altonie i opublikowana w [7].

[1] Some of the presented materials was published by the author in [1]. The article is a version of the paper delivered at the scientific conference *Living at the Harbor* in Gdynia in 2014, organized a.o. by the Faculty of Architecture at the University of Technology in Gdańsk and Hafen City University Hamburg.

[2] The first large monograph of Oelsner by Christoph Timm was published in 1984 [2]. Oelsner is seldom mentioned in Polish literature in: [3, p. 213–251], [4, p. 13], [5, p. 69], [6, p. 32]. A fragment of the facade of one school building is today the only tangible trace of his seven-year-long operations in Wrocław. The period when Oelsner worked in Katowice – in the process of development. Oelsner's works were extensively described on 21.07.2006 at the symposium organized by Gustav-Oelsner-Gesellschaft in Hamburg-Altona and published in [7].

Il. 1. Gustav Oelsner około 1910 r. (źródło: [7, s. 242])

Fig. 1. Gustav Oelsner around 1910 (source: [7, p. 242])

Wrocław, „prowincjonalna" stolica Prus, był na początku XX w. złośliwie nazywany „przedmieściem Berlina" [8, s. 19] i [...] *małym polskim miastem, gdzie nie ma ani bruku, ani dorożek* [9, s. 226], z perspektywy Niemiec był [...] *gdzieś bardzo daleko* (Theodor von Gosen, 1899) [za: 8, s. 19]. Odmienny obraz miasta przedstawia opis z 1907 r.: *Wrocław dostarcza piękna tyle, ile żadne inne duże miasto nie osiąga w przybliżeniu* [...] [9, s. 227].

W 1900 r. Wrocław liczył 422 732 mieszkańców, był piątym wśród 33 największych miast Niemiec i 27. w Europie [10]. Jednocześnie był przeludnionym i najbardziej dotkniętym skutkami spekulacji gruntami miastem Rzeszy Niemieckiej (obok Berlina i Charlottenburga)[3]. Był też ważnym centrum handlowym, komunikacyjnym i przemysłowym Europy Wschodniej, miastem o dużym potencjale gospodarczym i ludnościowym. Przed I wojną światową był [...] *najważniejszym ośrodkiem gospodarczym i kulturalnym niemieckiego wschodu* [13, s. 1]. Na przełomie XIX i XX w. stawał się też ciekawym ośrodkiem sztuki i budownictwa, m.in. dzięki artystom Królewskiej Szkoły Sztuki i Rzemiosła Artystycznego, której dyrektorem od 1903 r. był Hans Poelzig. W 1909 r. na czele miejskiej administracji budowlanej we Wrocławiu, po architekcie miasta Richardzie Plüddemannie (1885–1908), stanął Max Berg (1909–1925). Obaj byli wspierani w swoich działaniach przez nadburmistrza Georga Bendera (1891–1912).

Obowiązkiem zarządu miasta było troszczenie się o byt jego mieszkańców. Magistrat rozbudował infrastrukturę Wrocławia, zapewniając im dostawy wody, gazu i elektryczności. Stworzono możliwość całkowitej elektryfikacji miasta, rozbudowy linii tramwajowych i likwidacji tramwajów konnych. Powiększono wydajność wo-

[3] W 1911 r. Wrocław miał powierzchnię 4920 ha i 526 200 mieszkańców [11, s. 72], [12, s. 2].

Berlin" [8, p. 19] and [...] *a small Polish city with no coble stone streets or droshkies* [9, p. 226], from the perspective of Germany it was [...] *somewhere far far away* (Theodor von Gosen, 1899) [after: 8, p. 19]. A different description of the city comes from 1907: *Wrocław provides much more beauty than any other big city* [...] [9, p. 227].

In 1900, with its 422 732 residents, Wrocław was the fifth among 33 biggest cities in Germany and 27th in Europe [10]. Additionally, it was overpopulated and suffered most as a result of land profiteering among the cities of the German Reich (next to Berlin and Charlottenburg)[3]. It was also a major center of commerce, communication, and industry in Eastern Europe, a city with a huge economic prospect and potential for growth. Before World War I, it was [...] *the most important economic and cultural center of east Germany* [13, p. 1]. Furthermore, at the turn of the 19th and 20th centuries, it also became an interesting center of art and building, due to among others artists from the Royal School of Fine Arts and Crafts, where Hans Poelzig was director from 1903. In 1909, Max Berg (1909–1925) took over the position of the city architect after Richard Plüddemann (1885–1908) and headed the city building administration in Wrocław. They both were supported in their operations by the city mayor Georg Bender (1891–1912).

It was the duty of the city council to provide for the needs of its residents. The municipal council developed the infrastructure in Wrocław, providing them with water, gas, and electricity. It was possible to electrify the whole city, to extend the streetcar network and liquidate the horse-drawn streetcars. The efficiency of the water supply system was improved and all housing estates in Wrocław were connected to the system. With the building of orphanages, nursing homes, hospitals, baths and kitchens for the poor it was possible to provide care for the poor, sick, and children. New parks also were supposed to help the city residents to care for their health. It was possible to provide fresh and healthy food after the opening of the city slaughter house and the market halls. Due to the dynamic growth in the population of the city it also became necessary to fulfil the needs for education and culture, which was connected with the building of new schools and libraries[4].

Although at the beginning of the 20th century, the public architecture in Wrocław which was built by the city building administration under the management of Plüddemann, represented a conservative current of Gothic Revival, it rigorously observed the aspect of modern theory of "true", functional architecture. The construction of modern, reinforced concrete market halls designed by Plüddemann and Heinrich Küster (1906–1908) provided

[3] In 1911, the area of Wrocław was 4920 ha and it had 526 200 residents [11, p. 72], [12, p. 2].

[4] The department of building administration dealing with civil engineering was responsible for designing, constructing, and maintaining the buildings owned by the city. The municipal administration of civil engineering was working for the benefit of other offices of the municipal council, administration dealing with education, fire department, healthcare, welfare, etc. [14, pp. 34–35].

dociągów oraz włączono do systemu wszystkie wrocławskie osiedla. Budowa przytułków, domów opieki, szpitali, łaźni i kuchni dla ubogich umożliwiała opiekę nad biednymi, chorymi i dziećmi. Zdrowiu mieszkańców miały służyć nowe parki. Otwarcie rzeźni miejskiej oraz hal targowych umożliwiło zaopatrzenie ich w świeżą i zdrową żywność. Konsekwencją dynamicznego wzrostu ludności miasta była również konieczność zaspokojenia potrzeb oświaty i kultury, co wiązało się z budową nowych szkół i bibliotek[4].

Wrocławska architektura komunalna na początku XX w., realizowana przez miejską administrację budowlaną pod kierunkiem Plüddemanna, reprezentowała wprawdzie konserwatywny nurt neogotyku, lecz z jego rygorystycznie przestrzeganym aspektem nowoczesnej teorii „prawdziwej", rzeczowej architektury. Budowa nowatorskich, żelbetowych hal targowych według projektu Plüddemanna i Heinricha Küstera (1906–1908) stworzyła dogodny grunt dla architektury funkcjonalizmu. Ich konstrukcja w formie parabolicznych wiązarów wynikała z właściwości materiału i warunków statycznych [15]. Następca Plüddemanna Max Berg, architekt i wizjoner, zaprojektował żelbetową Halę Stulecia (1910–1913), uważaną za dzieło fundamentalne dla architektury modernizmu [5, s. 7]. W swoich projektach inspirował się konstrukcją gotycką, angielską architekturą mieszkalną i ludową architekturą Śląska, ograniczał użycie ornamentu, upraszczał bryły budynków [5, s. 29]. Zarówno Berg, jak i Plüddemann zainicjowali ważne zmiany w urbanistyce miasta[5].

Większość przedsięwzięć artystycznych we Wrocławiu przed I wojną światową, takich jak np. Wystawa Rękodzieła i Rzemiosła Artystycznego w 1904 r. i Wystawa Stulecia na wrocławskich Szczytnikach w 1913 r., wiązała się z nazwiskami Berga i Poelziga. Zapewnili oni wówczas miastu rozgłos sięgający poza granice Niemiec [5, s. 31]. Obaj należeli do organizacji skupiających zwolenników reformy artystycznej około 1900 r., takich jak „Dürerbund", „Deutscher Werkbund", „Künstlerbund Schlesien" oraz do wspólnie założonego „Schlesischer Bund für Heimatschutz" (od 1910) [5, *passim*]. Współpracowali z nimi twórcy Państwowej Akademii Sztuki i Rzemiosła Artystycznego (do 1911 r.: Królewskiej Szkoły Sztuki i Rzemiosła Artystycznego) oraz młodzi architekci, m.in.: Richard Konwiarz, Ludwig Moshamer, Theo Effenberger czy Paul Schmitthenner[6] [5, s. 31].

favorable conditions for the architecture of functionalism. Their structure in the form of parabolic roof trusses was determined by the properties of the material and static conditions [15]. The architect and visionary Berg, who was Plüddemann's successor, designed reinforced the concrete Centennial Hall (1910–1913), considered to be a fundamental design for modern architecture [5, p. 7]. In his designs, which were inspired by Gothic style, English residential structures, and folk architecture of Silesia, he limited the use of ornaments and simplified the forms of buildings [5, p. 29]. Both Berg and Plüddemann initiated significant changes in urban planning of the city[5].

Most artistic projects in Wrocław before World War I, such as the Exhibition of Handicraft and Decorative Arts in 1904 and the Centennial Exhibition in Szczytniki in Wrocław in 1913, were connected with such names as Berg and Poelzig. They built good reputation of the city also outside Germany [5, p. 31]. They both belonged to the organizations associating the supporters of the artistic reform around 1900, such as "Dürerbund", "Deutscher Werkbund", "Künstlerbund Schlesien" and to "Schlesischer Bund für Heimatschutz" which they jointly established (since 1910) [5, *passim*]. The founders of the State Academy of Fine Arts and Crafts, (before 1911: Royal Academy of Fine Arts and Crafts,) and young architects, such as Richard Konwiarz, Ludwig Moshamer, Theo Effenberger, Paul Schmitthenner cooperated with them[6] [5, p. 31].

The building investments initiated by the authorities of Wrocław at the turn of the 19th and 20th centuries complemented the state projects, such as the construction of the Gothic Revival complex of clinics and institutes of the Faculty of Medicine at the University of Wrocław at Szczytniki Suburb (1887–1909). After years of endeavor of the city to build a higher technical school it finally succeeded when a complex of the Technical University was opened in 1910. In summer 1904, Gustav Oelsner started to work in Wrocław on the design and construction of that school.

Two stages of Gustav Oelsner's operations in Wrocław

1904–1907: work in the position of government architect

Gustav Oelsner began his studies at the technical university in Berlin-Charlottenburg in 1896[7]; in 1899, he took classes at the technical university in Munich where

[4] Zadaniem działu administracji budowlanej zajmującego się budownictwem lądowym było projektowanie, realizacja i utrzymanie budynków będących własnością miasta. Miejska administracja budownictwa lądowego pracowała na rzecz innych biur magistratu, administracji zajmującej się sprawami oświaty, ochrony pożarowej, ochrony zdrowia, opieki społecznej i in. [14, s. 34–35].

[5] Dzięki Plüddemannowi w końcu XIX w. w planach Wrocławia zostały połączone aspekty estetyczne, pod wpływem modelu Camilla Sittego, z przeważającymi do tej pory inżyniersko-funkcjonalnymi regulacji geometrycznej [14, s. 93–97]; Berg propagował decentralizację Wrocławia (od 1911) w kontekście planów „Wielkiego Berlina" (1910) oraz idei „miast ogrodów" [11, s. 14].

[6] Schmitthenner był autorem projektu pierwszego podwrocławskiego „miasta ogrodu" Karłowice (1911–1913), a wcześniej pracował przy projekcie pierwszego niemieckiego „miasta ogrodu" Hellerau pod Dreznem (1909–1911) [przyp. autorki].

[5] At the end of the 19th century, thanks to Plüddemann and under the influence of the model of Camillo Sitte the plans of Wrocław combined the aesthetic aspects with the engineering and functional aspects of geometrical regulation which were dominant earlier [14, pp. 93–97]; Berg advocated the decentralization of Wrocław (since 1911) in the context of the plans of "Greater Berlin" (1910) and the idea of "garden cities" [11, p. 14].

[6] Schmitthenner was the author of the design of the first "garden city" Karłowice near Wrocław (1911–1913) and earlier – "garden city" Hellerau near Dresden (1909–1911) [note by the author].

[7] Born into a Jewish burgher family in Poznań, he converted to Evangelical faith before beginning studies. *As a fully assimilated Jew after studies he could hold the state or municipal positions* [2, p. 77].

Inwestycje budowlane inicjowane przez władze Wrocławia na przełomie XIX i XX w. uzupełniały przedsięwzięcia państwowe, takie jak budowa neogotyckiego zespołu klinik i instytutów Wydziału Medycznego Uniwersytetu Wrocławskiego na Przedmieściu Szczytnickim (1887–1909). Długoletnie starania miasta o budowę uczelni technicznej zostały uwieńczone w 1910 r. otwarciem kompleksu Wyższej Szkoły Technicznej. Latem 1904 r. Gustav Oelsner rozpoczął pracę we Wrocławiu przy projekcie i budowie tej uczelni.

Dwa etapy działalności Gustava Oelsnera we Wrocławiu

1904–1907: praca na stanowisku architekta rządowego

Gustav Oelsner rozpoczął studia na politechnice w Berlinie-Charlottenburgu w 1896 r.[7], w 1899 r. uczęszczał na zajęcia na politechnice w Monachium, gdzie nauczali Friedrich i August Thierschowie, powstawały budowle Theodora Fischera i Gabriela von Seidla. W 1900 r. zakończył studia w Berlinie i otrzymał tytuł rządowego kierownika budowy. Lata do 1904 r. wypełniła mu praca w renomowanych berlińskich biurach architektonicznych u Paula Wallota i Maxa Hasaka oraz podróże studialne do: Włoch, Austrii, Niderlandów, Anglii i Francji. W tym czasie podjął również pracę jako kierownik budowy Muzeum Prowincjonalnego w Poznaniu (obecnie Muzeum Narodowe, proj. Karl Hinckeldeyn) oraz w pruskiej Komisji Ministerialno-Wojskowo-Budowlanej. W czerwcu 1904 r., po zdaniu drugiego egzaminu państwowego, Oelsner otrzymał tytuł architekta rządowego w dziedzinie budownictwa lądowego[8], co otworzyło mu drogę do kariery urzędnika budowlanego.

Architekt podjął wkrótce pracę w Pruskim Urzędzie Budownictwa Lądowego, skąd już latem 1904 r. został skierowany do pracy na stanowisku kierownika budowy Wyższej Szkoły Technicznej we Wrocławiu [2, s. 83–86]. W tym czasie realizacja inwestycji była na etapie uzgodnień, opracowania projektów i kosztorysów. Przy wykonaniu dokumentacji projektowej pod kierunkiem Ludwiga Burgemeistra, krajowego inspektora budowlanego i konserwatora zabytków Prowincji Śląskiej, Oelsner współpracował z zespołem architektów, takich jak Karl Vogt, Franz Nath, Erich Nicolas, Konrad Nonn, Joseph Maas i Hermann Fromm [6, s. 32]. Zachowane protokoły z narad świadczą jednak o tym, że obok naczelnego radcy budowlanego Georga Thüra, rządowego radcy budowlanego Hansa Breisiga oraz Ludwiga Burgemeistra, krajowego inspektora budowlanego i konserwatora zabytków Prowincji Śląskiej, Oelsner współpracował z zespołem architektów, takich jak Karl Vogt, Franz Nath, Erich Nicolas, Konrad Nonn, Joseph Maas i Hermann Fromm [6, s. 32]. Zachowane protokoły z narad świadczą jednak o tym, że obok naczelnego radcy budowlanego Georga Thüra, rządowego radcy budowlanego Hansa Breisiga oraz Ludwiga Burgemeistra, krajowego inspektora budowlanego i konserwatora zabytków Prowincji Śląskiej, Oelsner współpracował z zespołem architektów, takich jak Karl Vogt, Franz Nath, Erich Nicolas, Konrad Nonn, Joseph Maas i Hermann Fromm [6, s. 32]. Zachowane protokoły z narad świadczą jednak o tym, że obok naczelnego radcy budowlanego Georga Thüra, rządowego radcy budowlanego Hansa Breisiga oraz Ludwiga Burgemeistra, krajowego inspektora budowlanego i konserwatora zabytków Prowincji Śląskiej, Oelsner współpracował z zespołem architektów, takich jak Karl Vogt, Franz Nath, Erich Nicolas, Konrad Nonn, Joseph Maas i Hermann Fromm [6, s. 32]. Zachowane protokoły z narad świadczą jednak o tym, że obok naczelnego radcy budowlanego Georga Thüra, rządowego radcy budowlanego Hansa Breisiga oraz Ludwiga Burgemeistra, krajowego inspektora budowlanego i konserwatora zabytków Prowincji Śląskiej, Oelsner współpracował z zespołem architektów, takich jak Karl Vogt, Franz Nath, Erich Nicolas, Konrad Nonn, Joseph Maas i Hermann Fromm [6, s. 32]. Zachowane protokoły z narad świadczą jednak o tym, że obok naczelnego radcy budowlanego Georga Thüra, rządowego radcy budowlanego Hansa Breisiga oraz Ludwiga Bur-

[7] Urodzony w mieszczańskiej rodzinie żydowskiej w Poznaniu, przed podjęciem studiów przeszedł na wyznanie ewangelickie. *Otwierała się przed nim, jako w pełni zasymilowanym Żydem, możliwość, by po studiach wstąpić do państwowej i gminnej służby* [2, s. 77].

[8] Ważnym źródłem informacji są akta personalne Oelsnera zachowanie w Hamburger Staatsarchiv, np. życiorysy z lat 1922, 1924, 1933 [2, s. 17, 77–81]; wrocławskie akta personalne architekta, oddane do repozytury (Reponenden-Registratur), zapewne w dawnym Archiwum Państwowym, nie zostały odnalezione, [za:] Archiwum Państwowe we Wrocławiu (APW), *Akta miasta Wrocławia* (AMW). *Abgegebene Personalakten*, sygn. 2980.

Friedrich and August Thiersch taught and where Theodor Fischer and Gabriel von Seidl designed buildings. In 1900, he completed his studies in Berlin and was awarded the title of government construction site director. Until 1904, he worked for renowned Berlin architectural offices, such as Paul Wallot's and Max Hasak's and he went on study trips to Italy, Austria, the Netherlands, England and France. At that time he also began to work as Provincial Museum construction site director in Poznań (at present the National Museum, designed by Karl Hinckeldeyn) and at the Prussian Ministerial-Military-Construction Commission. In June 1904, after he had passed the second state examination, Oelsner was awarded the title of government architect in the area of civil engineering[8], which enabled him to pursue the career of building officer.

The architect soon began to work at the Prussian Building Department from where he was delegated already in summer 1904 to work in the position of construction site director of the Technical University in Wrocław [2, pp. 83–86]. At that time the execution of the investment was in the stage of obtaining approvals, developing designs, and cost estimates. When preparing the construction plans under the supervision of Ludwig Burgemeister, the national building inspector conservator for the Province of Silesia, Oelsner cooperated with a team of such architects as Karl Vogt or Franz Nath, Erich Nicolas, Konrad Nonn, Joseph Maas and Hermann Fromm [6, p. 32]. The original minutes from the meetings demonstrate, however, that apart from the chief building advisor Georg Thür, government building advisor Hans Breisig and Ludwig Burgemeister[9], he was one of the few people responsible for key decisions connected with the enterprise implementation. The conceptual drawing of the machine laboratory facades from 24.08.1904, one of the oldest, original designs of the Technical University signed by Burgemeister and Oelsner, shows brick architecture with the features of the Northern Renaissance [16]. Ultimately, the group of the school buildings was given the form of German and Italian Renaissance. The construction of the west part of the main complex, the buildings of the institute of chemistry and electrotechnology as well as the machine laboratory began in spring 1905; the construction of the remaining part of the complex – the building of the institute of metallurgy and east part of the main building began a year later [6, pp. 32–34].

At the beginning of 1907, Oelsner quit working at the construction site of the Technical University[10]. In March

[8] Much crucial information comes from Oelsner's original, personal file in Hamburger Staatsarchiv, e.g. biographical notes from 1922, 1924, 1933 [2, pp. 17, 77–81]; the architect's personal files from Wrocław, deposited at the register (Reponenden-Registratur), most probably at the old State Archives, have not been found, [after:] State Archives in Wrocław (APW), *Wrocław City Files* (AMW). *Abgegebene Personalakten*, file no. 2980.

[9] APW, *Wrocław District*, *Technische Hochschule*, file no. I/13213.

[10] Over 2.5 years of his work in the position of state officer, Oelsner also designed for private investors. The conception of the organ gallery in the Music Room (*Oratorium Marianum*) at the Royal University of Wrocław developed under the supervision of Burgemeister (at the Museum of Architecture in Wrocław, Branch: Building Archive

gemeistra[9] należał on do ścisłego grona osób odpowiedzialnych za ważne decyzje związane z realizacją przedsięwzięcia. Rysunek koncepcyjny elewacji laboratorium maszynowego z 24 sierpnia 1904 r., jeden z najstarszych zachowanych projektów Wyższej Szkoły Technicznej, sygnowany przez Burgemeistra i Oelsnera, ukazuje ceglaną architekturę o cechach renesansu północnego [16]. Zespołowi gmachów uczelni nadano ostatecznie formy niemieckiego i włoskiego renesansu. Budowę zachodniej części gmachu głównego, budynków instytutów: chemii i elektrotechniki oraz laboratorium maszynowego rozpoczęto wiosną 1905 r., a rok później pozostałej części kompleksu – budynku instytutu hutniczego oraz wschodniej części gmachu głównego [6, s. 32–34].

Oelsner na początku 1907 r. wypowiedział pracę na budowie Wyższej Szkoły Technicznej[10]. W marcu tego roku budynki instytutów: chemii i elektrotechniki były już zadaszone, a gmach główny zbudowany do wysokości gzymsu. Prace budowlane prowadzono jeszcze do września 1911 r. [6, s. 32–34, 49].

1907–1911: praca dla miasta – szkoły, szpitale

Już w lutym 1907 r. Oelsner, jako architekt rządowy, rozpoczął współpracę z architektem miasta Richardem Plüddemannem. Świadczą o tym pierwsze sygnowane przez niego rysunki budynku szkoły ludowej przy ul. Krakowskiej 56–62 (Ohlauer Chaussee 56–58, il. 2) na Przedmieściu Oławskim. Mianowanie Oelsnera na stanowisko miejskiego inspektora budowlanego nastąpiło na posiedzeniu rady miejskiej 23 maja 1907 r. Postanowiono wówczas: [...] *że architekt rządowy Gustav Oelsner zostanie mianowany dożywotnio na stanowisko o charakterze i uposażeniu miejskiego inspektora budowlanego od 1 kwietnia tego roku* [17, s. 429]. Jak pisze Timm na podstawie notatki Oelsnera: [...] *miejski radca budowlany Plüddemann zwrócił na niego uwagę i zaoferował mu stanowisko pracownika pomocniczego z niezwyczajnie wysokim uposażeniem i pewnymi widokami na jego własny urząd* [2, s. 86, przyp. 257].

Plüddemann kierował od 22 lat administracją budowlaną Wrocławia. Miał wpływ na architekturę miasta w czasach

Il. 2. Wrocław, szkoła ludowa przy ul. Krakowskiej (an der Ohlauer Chaussee 56–58), widok od strony północno-wschodniej (fot. A. Pichler, 1910 [Oddział Zbiorów Graficznych, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu – dalej BUWr OZG, inw. fot. 1203])

Fig. 2. Wrocław, primary school in Krakowska Street (an der Ohlauer Chaussee 56–58), view from northern-eastern side (photo by A. Pichler, 1910 [Oddział Zbiorów Graficznych, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu – BUWr OZG; inw. fot. 1203])

that year, the buildings of the institute of chemistry and electrotechnology were already roofed and the main building was completed up to the level of the cornice. The construction works were conducted until September 1911 [6, p. 32–34, 49].

1907–1911: work for the city – schools, hospitals

Already in February 1907, Oelsner, as the government architect, started to cooperate with the city architect Richard Plüddemann. This is confirmed by the first drawings signed by him of the building of the primary school at Krakowska St. 56–62 (Ohlauer Chaussee 56–58, Fig. 2) in the Oławskie suburb. Oelsner was appointed to the position of the city building inspector at the meeting of the city council on 23.05.1907. It was decided then that: [...] *the government architect Gustav Oelsner shall be appointed to the lifelong position of the character and capacity of the city building inspector on April 1 this year* [17, p. 429]. As Timm writes on the basis of Oelsner's note: [...] *he caught the attention of the municipal building advisor Plüddemann who offered him the position of*

[9] APW, *Rejencja Wrocławska*, *Technische Hochschule*, sygn. I/13213.

[10] W ciągu 2,5 roku pracy na stanowisku urzędnika państwowego Oelsner wykonywał projekty również prywatnie. Z 10.09.1904 r. pochodzi koncepcja prospektu organowego w Oratorium Marianum Królewskiego Uniwersytetu Wrocławskiego wykonana pod kierunkiem Burgemeistra (w Muzeum Architektury we Wrocławiu, Oddział: Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia – ABMW). Timm w biografii Oelsnera [2, s. 86, przyp. 256] wymienia też projekty dwóch osiedli patronackich w Wałbrzychu-Piaskowej Górze (Waldenburg-Sandberg, dawniej Altwasser) dla Huty Szkła Lustrzanego (Spiegelhütte, Schlesische Spiegelglas-Manufaktur Karl Tielsch) oraz Huty „Wilhelma" (Wilhelmshütte, Carlshütte A-G für Eisengießerei und Maschinenbau, po 1945 r. Huta Karola), prawdopodobnie wykonane około 1905–1907. Kwerenda archiwalna została przeprowadzona w grudniu 2010 r. w archiwum Urzędu Miejskiego Szczawna-Zdroju (Zespół: Akta Gminy Szczawno). Pierwotna dokumentacja tych osiedli jest niekompletna, pochodzi z lat do 1905 i od 1912. Nie zachował się żaden dokument potwierdzający autorstwo Oelsnera.

of the City of Wrocław – ABMW) comes from 10.09.1904. In his biography of Oelsner, Timm also mentions [2, p. 86, note 256] the designs of two housing estates in Wałbrzych-Piaskowa Góra (Waldenburg-Sandberg, formerly Altwasser) for Plate Glass Works (Spiegelhütte, Schlesische Spiegelglas-Manufaktur Karl Tielsch) and "Wilhelm's" Works (Wilhelmshütte, Carlshütte A-G für Eisengießerei und Maschinenbau, after 1945 Karol's Works), developed probably around 1905–1907. A research was conducted in December 2010 of the archives of the City Office in Szczawno-Zdrój (Team: Szczawno Municipality Files). The original documentation of those housing estates is incomplete; it comes from the years before 1905 and after 1912. There is no original document confirming the authorship of Oelsner.

jego największego rozwoju po okresie grynderskim. Według jego projektu lub pod jego kierunkiem postawiono ponad 100 nowych budynków komunalnych – głównie szkół, zakładów ochrony zdrowia i opieki społecznej. Ceglana neogotycka architektura komunalna, odpowiadająca zdaniem Plüddemanna wrocławskiemu *genius loci*, zdominowała wtedy panoramę miasta. Jednocześnie spełniała stawiane jej wymagania: funkcjonalności, higieny i ekonomii. Architekt miasta projektował pod wpływem idei „prawdy w sztuce budowlanej" propagowanej przez Conrada Wilhelma Hasego, polegającej na tworzeniu formy wynikającej z funkcji, konstrukcji i materiału. Inspirowali go również działający w Berlinie architekci i teoretycy architektury Carl Schäfer i Johannes Otzen [14, s. 98]. Uczniami Schäfera byli architekci pokolenia około 1870: Max Berg, Hans Poelzig, Hermann Muthesius, Fritz Schumacher, reformatorzy niemieckiej architektury na początku XX w.

Z początkiem września 1907 r. rozpoczęła swoją działalność nowa inspekcja budownictwa lądowego przy magistracie nazwana „HR", czyli *Hochbau-Regierungsbaumeister*, kierowana przez architekta rządowego poza służbą (*Regierungsbaumeister a.D.*) Oelsnera. Miała ona w zakresie swych obowiązków: *Rozbudowę i utrzymanie szpitala Wszystkich Świętych i realizację różnych budynków* [18, Th. 4, s. 18]. Urząd ten był zorganizowany specjalnie dla Oelsnera, ponieważ wraz z jego odejściem z wrocławskiej administracji budowlanej po czterech latach służby magistrat ogłosił rozwiązanie jednostki (13.05.1911) [19]. Kariera młodego architekta-urzędnika miejskiej administracji budowlanej rozwijała się niezwykle pomyślnie. Obserwując nadzwyczajne spiętrzenie zadań administracji budowlanej na początku 1907 r. (np. prace projektowe i początek realizacji żelbetowej konstrukcji hal targowych)[11], można przypuszczać, że Oelsner miał przejąć część prac prowadzonych osobiście przez Plüddemanna.

Na podstawie zachowanych we wrocławskich archiwach projektów i raportów budowlanych można określić zakres inwestycji komunalnych, jakimi zajmował się Oelsner w latach 1907–1911[12]. Były to budowy trzech szkół (dwóch ludowych i średniej dla chłopców), adaptacja budynku dawnej szkoły im. Cesarzowej Wiktorii na biura administracji miejskiej, prace remontowe i przebudowy miejskiego szpitala Wszystkich Świętych, przebudowa i rozbudowa szpitala im. Johanna Wenzla-Hanckego, budowa pawilonów na terenach wystawowych, niezrealizowane projekty siedziby Urzędu Analiz Chemicznych i adaptacji dawnej fabryki oleju na stajnię miejską. Najciekawszym wrocławskim tematem Oelsnera były budynki szkół. W ich kształcie najpełniej ujawniły się poglądy architekta, które zaowocowały jego realizacjami *Neues Bauen* w Altonie kilkanaście lat później.

assistant with an unusually high remuneration and certain prospects for his own office [2, p. 86, note 257].

Plüddemann was in charge of building administration in Wrocław for 22 years. He influenced the architecture of the city in the prime of its development after the period of *Gründerzeit*. Over 100 new municipal buildings were erected on the basis of his designs or under his supervision – mainly schools, healthcare and welfare centers. In those times the municipal, brick, Gothic Revival architecture, which in Plüddemann's opinion fit the *genius loci* of Wrocław, dominated the city landscape. At the same time it met the requirements set for it in respect of functionality, hygiene, and economy. The city architect's designs complied with the idea of the "truth in the art of building" advocated by Conrad Wilhelm Hase, consisting in creating a form resulting from function, structure, and material. He was also inspired by the architects and theoreticians of architecture, such as Carl Schäfer and Johannes Otzen who operated in Berlin [14, p. 98]. Schäfer's students were the architects from the generation of around 1870: Max Berg, Hans Poelzig, Hermann Muthesius, Fritz Schumacher, the reformers of German architecture at the beginning of the 20th century.

At the beginning of September 1907, a new building construction inspection office ("HR" or *Hochbau–Regierungsbaumeister*) started its operations at the municipal council headed by Oelsner – the government architect *off service* (*Regierungsbaumeister a.D.*). Its duties included: *Extension and maintenance of All Saints' Hospital and construction of various buildings* [18, Th. 4, p. 18]. That office was organized especially for Oelsner because when he left the building administration in Wrocław after four years of service the municipal council announced the liquidation of that unit (13.05.1911) [19]. The career of that young architect-officer of the city building administration developed really well. Observing the great number of duties of the building administration at the beginning of 1907 (e.g. design work and the beginning of construction of reinforced concrete market halls)[11] one can assume that Oelsner took over some of the duties performed personally by Plüddemann.

On the basis of original design archives and building reports in Wrocław it is possible to determine the scope of the municipal investments in which Oelsner was involved in 1907–1911[12]. They included the construction of three schools (two primary ones and one secondary school for boys), conversion of the building of former Empress Victoria school to municipal administration offices, repair works, and the remodeling of the municipal All Saints' Hospital, the remodeling and extension of Wenzel-Hancke hospital, construction of the pavilions on the exhibition grounds, unexecuted projects of the seat of the Office of Chemical Analyses and conversion of former

[11] W 1907 r. prowadzono m.in. budowę sześciu gmachów szkół ludowych, Szkoły dla Dziewcząt im. Cesarzowej Wiktorii (Viktoriaschule), przygotowywano inwestycje, takie jak most Cesarski (Kaiserbrücke) i hala festiwalowa VII Niemieckiego Święta Towarzystwa Śpiewaczego [14, s. 138–219].

[12] APW-AMW, sekcja 21, *Stadtbaurapporte*, sygn. 19315.

[11] In 1907, the construction of six primary school buildings and Empress Victoria School for Girls (Viktoriaschule) were in the process; the following investments were being prepared: the Emperor Bridge (Kaiserbrücke) and the festival hall for the 7th German Feast of Singing Society [14, pp. 138–219].

[12] APW-AMW, section 21, *Stadtbaurapporte*, file no. 19315.

Il. 3. Wrocław, dawna szkoła ludowa (obecnie Ośrodek Kształcenia i Doskonalenia Zawodowego Edukacja), przy ul. Krakowskiej, dekoracja wykusza (fot. A. Gryglewska, 2006)

Fig. 3. Wrocław, former primary school (now Ośrodek Kształcenia i Doskonalenia Zawodowego Edukacja), at Krakowska Street, bay window décor (photo by A. Gryglewska, 2006)

Pierwszym ważnym zadaniem Oelsnera była praca nad projektem szkoły ludowej przy ul. Krakowskiej autorstwa Plüddemanna. Jej koncepcja z lutego 1907 r. została mu powierzona „do przerobienia”[13]. W tej fazie widoczna jest rezygnacja z typowych dla architektury Plüddemanna historycznych form detalu, głównie neogotyckich, i użycie motywów architektury rodzimej. W projekcie tym założono wykonanie elewacji z selekcjonowanej ciemnoczerwonej cegły ze spieczonymi główkami (nie klinkierowej), w gotyckim wiązaniu (polskim). Powierzchnie tynkowane planowano pokryć fryzami według „metody monachijskiej” [20], znanej zapewne Oelsnerowi ze szkoły w Monachium-Schwabing Theodora Fischera z 1898 r., tzn. z warstwowo kładzionego, barwionego tynku, a detale architektoniczne wykonać z piaskowca.

W projekcie budowlanym Oelsner wprowadził zmiany na elewacjach: uprościł podziały na fasadzie, zrezygnował z dużych płaszczyzn tynku, obniżył wieżę zegarową, przekształcił detale i dekoracje. Zamiast planowanej dekoracji z tynku i piaskowca wykonano reliefy z surowej cegły, o podziałach zgodnych z rytmem ceglanego wątku: nad głównym wejściem herb miasta, na szczycie ponad nim miś liżący miód i lew bawiący się kulami. Szczyt został ujęty z dwóch stron dwiema parami putt, upozowanymi na postacie atlantów dźwigających gzyms. Na płycinie wykusza na fasadzie umieszczono postać chłopca w wianku, z owcą i psem (il. 3), a obok na filarze międzyokiennym – kiście winogron. Oelsner zastosował tu po raz pierwszy w architekturze komunalnej Wrocławia gotycki wątek i cegłę o niejednolitym kolorze i połysku. Została ożywiona faktura fasady płaskiej, surowej i rzeczowej niczym elewacje hal przemysłowych. Był to głos Oelsnera w obronie tej tradycyjnej technologii w okresie wzmożonej krytyki cegły maszynowej i gla-

oil factory to the municipal stable. The most interesting subject of Oelsner's works in Wrocław were school buildings. Their designs demonstrate the architect's ideas best, and a dozen or so years later they resulted in his designs of *Neues Bauen* in Altona.

Oelsner's first serious task was his work on the design of the primary school at Krakowska St. created by Plüddemann. He was commissioned to "change" its concept from February 1907[13]. At that stage it was evident that the historical forms of details, mainly Gothic Revival ones, which were typical of Plüddemann's architecture, were no longer employed and the indigenous architectural motifs were used instead. That project assumed the making of the facades from selected dark-red bricks with burned ends (not clinker), in the Flemish bond. It was planned to cover the plastered surfaces with friezes applied in the "Munich way" [20], which Oelsner surely knew from the Theodor Fischer school in Munich-Schwabing from 1898, i.e. with layers of dyed plaster, and the architectural details from sandstone.

Oelsner introduced in the preliminary design changes on the facades: he simplified the division on the facade, resigned from large plaster surfaces, lowered the clock tower, changed details and decorative elements. Instead of the planned decoration made of plaster and sandstone the bas reliefs were made of raw bricks with divisions consistent with the brick bond: the city emblem above the main entrance, above it in the gable a bear licking honey and a lion playing with balls. The gable was flanked from two sides with two pairs of putti, looking like atlantes supporting the cornice. In the panel of the oriel there is a figure of a boy wearing a wreath with a sheep and a dog (Fig. 3), and next to it on the pillar between the windows – bunches of grapes. Oelsner used here the

[13] Projekty w ABMW. Rysunki sygnowane przez architekta miasta – tajnego radcę budowlanego Plüddemanna oraz architekta rządowego Oelsnera z dopiskiem *für die Umarbeitung*.

[13] Projects at ABMW. Drawings signed by the city architect – secret building advisor Plüddemann and the government architect Oelsner with a notation which read *für die Umarbeitung*.

zurowanej[14]. Prostota bryły, gładkie ceglane ściany, półokrągłe okna przywołują na myśl znane Oelsnerowi wczesne projekty architektury przemysłowej Poelziga, [...] *którego poznał i cenił* [2, s. 66]. Przykładem mogą być wieże wodne dla Hamburga z 1906 r. oraz niezrealizowany projekt fabryki Werdermühle na Kępie Mieszczańskiej we Wrocławiu z lat 1906–1912.

Fasada szkoły została skierowana w stronę rzeki Oławy i nieistniejącej dziś promenady. Wydłużony budynek powstał na łuku, z korytarzem środkowym obustronnie obudowanym izbami lekcyjnymi, był ujęty bocznymi skrzydłami dwukondygnacyjnej hali gimnastycznej i sanitariatów. W szkole urządzono m.in.: 38 klas dla około 2400 uczniów, gabinet lekarski i łaźnię. Aula, jako sala muzyczno-rysunkowa, powstała na poddaszu. Oświetlono ją ogromnymi oknami częściowo umieszczonymi w obrębie dachu. Urządzono też klasę z wzorcowym wyposażeniem. Do mieszkań: woźnego i palacza prowadziły oddzielne wejścia, by w razie wystąpienia chorób zakaźnych w tych rodzinach była możliwość ich pełnego odizolowania od uczniów [21]. Dbałość o funkcjonalność, higienę i ekonomię widoczna była w sposobie ukształtowania planu, wnętrz i elewacji. Rozpoczęte w kwietniu 1908 r. prace budowlane ukończono po dwóch latach. Budynek został w dużym stopniu uszkodzony w 1945 r., następnie odbudowany w latach 60. XX w. i przeznaczony na cele produkcyjne (Unitra-Dolam), bez wysokiego dachu, części ceramicznej dekoracji, fragmentarycznie otynkowany. Dziś ponownie jest siedzibą szkoły.

Niemal równocześnie z realizacją szkoły ludowej Oelsner prowadził od jesieni 1907 r. budowę siedziby ewangelickiej szkoły średniej dla chłopców imienia śląskiego poety Karla von Holteia przy ul. Litomskiej 61–63 (Leuthenstraße) w północno-zachodniej części miasta, na Przedmieściu Mikołajskim. Niewielki budynek szkoły został zaprojektowany przez Plüddemanna na prostokątnym rzucie, z bocznym korytarzem oświetlonym od strony ulicy i 12 izbami lekcyjnymi od strony podwórza (wschodniej). Wystrój elewacji zaprojektowany przez Plüddemanna i Hermanna Frobösego został zmieniony już po rozpoczęciu budowy. Zrezygnowano z akcentów wertykalnych i historyzującego detalu: wklęsło-wypukłych szczytów ryzalitów, ostrołukowych portali. Wykonano elewacje gładkie, z mocnym gzymsem koronującym, niemal pozbawione dekoracji (il. 4). We wrocławskiej prasie pisano, że szkoła dla chłopców była budowlą [...] *o delikatnym piętnie regionalnego budownictwa* [22]. Otwory okienne i drzwiowe o zróżnicowanych formach były zamknięte prostym nadprożem, łukiem odcinkowym, koszowym lub pełnym. Na elewacjach zostały połączone duże płaszczyzny tynku i ceglanego lica o zróżnicowanym kolorze i wyrazistym wątku gotyckim, z fakturą połyskujących główek cegieł. Autorem lub współautorem nowego projektu elewacji mógł być tylko Oelsner, który nadzorował budowę. Potwierdzają to podobne formy,

[14] Dyskusja na ten temat toczyła się w latach 1906–1908 w fachowych czasopismach, np. „Ostdeutsche Bau-Zeitung". Brał w niej udział również obrońca ceglanej architektury Max Hasak, u którego Oelsner pracował w Berlinie. Por. [20].

Flemish bond and brick with varied color and gloss for the first time in the municipal architecture in Wrocław. He added variety to the texture of the flat and raw facade which resembled that of industrial halls. It was Oelsner's voice in defense of that traditional technology when the machine-made and glazed bricks was fiercely criticized[14]. The simplicity of the form, its smooth, brick walls, and the semicircular windows resemble the early designs of industrial architecture by Poelzig whom Oelsner [....] *met and appreciated* [2, p. 66]. Examples include water towers for Hamburg from 1906 and the unexecuted design of Werdermühle factory on the Kępa Mieszczańska Island in Wrocław from 1906–1912.

The facade of the school was oriented towards the Oława River and a promenade which at present does not exist. A long building was built on a curve, with an internal corridor with classrooms on both sides and side wings of a two-storied gym hall and sanitary facilities. The school had 38 classrooms for about 2400 pupils, a doctor's room and baths. The school assembly hall, as a music and drawing room, was designed in the attic. It had huge windows located partially in the roof. It also had a classroom with model equipment. The janitor's and the stoker's apartments had separate entrances to protect the pupils against contracting possible infectious diseases from those families by complete isolation [21]. The care for functionality, hygiene, and economics was visible in the layout, interiors, and facades. The construction works which began in April 1908 were completed after two years. The building suffered extensive damage in 1945; it was rebuilt in the 1960[s] and used for production purposes (Unitra-Dolam), without its original tall roof, some ceramic decorations, and partly plastered. Today again it houses a school.

Almost at the same time when the primary school was being constructed, since 1907, Oelsner was in charge of the constructing the seat of the Evangelical secondary school for boys which was named after the Silesian poet Karl von Holtei at Litomska St. 61–63 (Leuthenstraße) in the north-west part of the city, in Mikołajskie Suburb. The small school building was designed by Plüddemann on a rectangular plan with side corridor with windows from the side of the street and 12 classrooms from the side of the yard (east). The decoration of the facade, designed by Plüddemann and Hermann Froböse, was already changed after the beginning of the construction. It did not have the vertical and historicizing details, including the convex-concave tops of the wall projections, and portals with pointed arches. The facades with virtually no decorative elements were smooth and had a strong, crowning cornice (Fig. 4). The press in Wrocław reported that the building of the school for boys demonstrated [...] *delicate regional features* [22]. The varied shapes of its window and door openings had straight lintels or segmental, depressed, or semicircular arches. The facades

[14] That subject was discussed in 1906–1908 in professional journals, such as "Ostdeutsche Bau-Zeitung". Max Hasak, who was an advocate of brick architecture and for whom Oelsner worked in Berlin, also participated in it. Compare [20].

Il. 4. Wrocław, szkoła średnia dla chłopców im. Karla von Holteia, ul. Litomska (Leuthenstraße 61–63), fragment fasady (fot. A. Pichler, 1909 [BUWr OZG, inw. fot. 1161])

Fig. 4. Wrocław, the Karl von Holtei secondary school for boys in Litomska Street (Leuthenstraße 61–63), facade (photo by A. Pichler, 1909 [BUWr OZG, inw. fot. 1161])

materiały i sposób wykonania dekoracji, jak na elewacji szkoły przy ul. Krakowskiej. Nad głównym wejściem od strony ulicy wmurowano połączone girlandami cztery putta. Dwa spośród nich trzymały napis *Knabenmittelschule*, jedno (symbolizujące naukę) – kałamarz, inne (przedstawiające szkolną pauzę) – złocone jabłko. W zworniku portalu umieszczono rzeźbioną głowę patrona szkoły. Na osi elewacji, poniżej gzymsu koronującego, znajdował się zegar obramowany dekoracją roślinną i girlandami. Dekoracje rzeźbiarskie elewacji zostały wykonane z surowej cegły przez firmę rzeźbiarsko-kamieniarską „Künzel & Hiller" na podstawie modeli dostarczonych przez rzeźbiarza Carla Ulbricha[15]. Budynek ukończono w 1909, w 1945 r. został zburzony.

Gmach szkoły ludowej w południowej części miasta, przy ul. Kamiennej 86 (Steinstraße 84–88), był ostatnim zadaniem Oelsnera w tej dziedzinie architektury we Wrocławiu. Przygotowania do budowy rozpoczęły się w 1906 r. Gmach ukończono sześć lat później. Na podstawie szkiców, prawdopodobnie autorstwa Plüddemanna, Oelsner wykonał następne fazy projektu i był odpowiedzialny za ich realizację od jesieni 1910 r. do wiosny 1911, czyli do rozpoczęcia prac murarskich[16]. Jednoznaczne potwierdzenie autorstwa czy współautorstwa projektów jest dziś utrudnione z powodu braku dokumentacji, która zaginęła prawdopodobnie w czasie odbudowy po II wojnie światowej[17]. Pierwotny wygląd budynku jest dziś znany dzięki zdjęciom archiwalnym (il. 5).

had large plaster and brick surfaces with varied colors and clear Flemish bond, featuring glossy brick headers. Only Oelsner, who supervised the construction, could be the author or co-author of the new design of the facade. This is confirmed by other forms, materials, and the way in which the decorative elements were made, such as on the facade of the school at Krakowska St. which has four putti above the main entrance from the street connected with garlands cast into the wall. Two of them were holding the writing *Knabenmittelschule* – one of them (symbolizing education) – was holding an inkwell, and the last one (illustrating a break) – a golden apple. The keystone of the portal was a sculpture of the school's patron's head. On the facade's axis, below the crowning cornice, there was a clock framed in floral decoration and garlands. The sculptural decorations of the facade were made of raw brick by the sculpture and stonework firm "Künzel & Hiller" on the basis of the models delivered by the sculptor Carl Ulbrich[15]. The building was completed in 1909; in 1945, it was demolished.

The building of the primary school in the city's south part, at Kamienna St. 86 (Steinstraße 84–88), was Oelsner's last architectural task in Wrocław. The preparation for this construction began in 1906. The building was completed six years later. On the basis of sketches made most probably by Plüddemann, Oelsner developed the next stages of the project and he was in charge of their execution from fall 1910 until spring 1911, that is until the masonry works began[16]. Today it is difficult to unequivocally confirm the authorship or co-authorship of the projects due to the lack of documentation which

[15] APW-AMW, sekcja 21, *Neubau der Knabenmittelschule Leuthenstr. [1909]*, sygn. 18283.

[16] Sprawy budowy zostały przekazane do inspekcji północnej (HN) budownictwa lądowego, prawdopodobnie inspektorowi Paulowi Schreiberowi [23].

[17] Zachował się tylko plan sytuacyjny z maja 1910 r. (APW, AMW, sekcja 33, *Schulhausbau an der Steinstr. 1906–[1917]*, sygn. 25719) oraz przekrój pionowy (ABMW).

[15] APW-AMW, section 21, *Neubau der Knabenmittelschule Leuthenstr. [1909]*, file no. 18283.

[16] The authority over the construction issues was transferred to the building construction North Inspection (HN) – most probably to inspector Paul Schreiber [23].

Il. 5. Wrocław, szkoła ludowa przy ul. Kamiennej (Steinstraße 84–86), fragment fasady około 1912 (fot. E. v. Delden, H. Götz [BUWr OZG, inw. fot. 1175])

Fig. 5. Wrocław, primary school in Kamienna Street (Steinstraße 84–86), facade fragment around 1912 (photo by E. v. Delden, H. Götz [BUWr OZG, inw. fot. 1175])

Ogromny budynek szkoły z 56 klasami oddzielał od strony ulicy płytki dziedziniec, ograniczony bocznymi skrzydłami hali gimnastycznej i szkoły gospodarstwa domowego z mieszkaniami służbowymi [24]. Jego bryła była przykryta wysokim czterospadowym dachem, nad zachodnim skrzydłem bocznym – dachem mansardowym. Jej symetria została przełamana dzięki malowniczemu zróżnicowaniu wysokości, kształtu dachów, dodaniu takich elementów regionalnych, jak zegar, wykusz, lukarny czy ćwierćkolisty narożny portyk wejściowy na połączeniu głównego korpusu z bocznym skrzydłem. Budynek częściowo zburzony podczas obrony Festung Breslau w 1945 został odbudowany w 1957 r. na prawie identycznym obrysie rzutu, z wykorzystaniem części istniejących murów, w klasycyzującym stylu socrealizmu, o palladiańskim schemacie kompozycji elewacji.

Architektura trzech wrocławskich szkół, w których projektowaniu i realizacji uczestniczył Oelsner, nawiązywała do architektury regionalnej. Świadczy o tym swobodna interpretacja form historycznych, upraszczanie asymetrycznej bryły, stosowanie wysokich dachów, wykuszy, łuków: pełnego i koszowego. Taka idea była propagowana we Wrocławiu na początku XX w. przez organizacje związane z ruchem ochrony kultury rodzimej (*Heimatschutzbewegung*), jak „Künstlerbund Schlesien" i „Schlesische Bund für Heimatschutz", do których należał Oelsner [2, s. 242]. Trudno mówić jednak w tym przypadku o postulowanej około 1900 r. sztuce budowlanej: [...] *poetyckiej, pełnej nastroju, promieniującej ciepłem,* [...] *urodzonej z marzeń i budzącej miłość do ojczyzny* (Karl Henrici, 1897) [25, s. 37]. Nowe cechy tej architektury, takie jak wyrazista faktura ceglanych murów, brak dekoracyjnych podziałów architektonicznych, płaska elewacja – okna utrzymane niemal w jej płaszczyźnie, oszczędne użycie drobnego detalu, pozwalają uznać Oelsnera za nowoczesnego twórcę propagującego architekturę

was lost most probably during the rebuilding after World War II[17]. The original design of the building is today known from old pictures (Fig. 5). The huge school building with 56 classrooms was separated from the street by a shallow yard enclosed by the wing of the gym hall and the school of home economics with apartments for employees [24]. The building had a tall, hip roof and its west side wing had a mansard roof. Its symmetry was broken by varied roof heights and shapes as well as by adding such regional elements as a clock, an oriel, lucarnes or a quarter-circular corner entrance portico where the main body of the building is connected with side wing. The building was partly demolished during the defense of Festung Breslau in 1945 and rebuilt in 1957 on an almost identical plan with the use of the remains of original walls in the neoclassical, social-realism style with the Palladian composition of the facade.

The architecture of three Wrocław schools, in whose designing and constructing Oelsner participated, alluded to regional architecture. This is demonstrated by the free interpretation of historical forms, simplification of the asymmetrical body, tall roofs, oriels, arches – both semicircular and depressed ones. Such an idea was propagated in Wrocław at the beginning of the 20th century by the organizations connected with indigenous culture protection movement (*Heimatschutzbewegung*), such as "Künstlerbund Schlesien" and "Schlesische Bund für Heimatschutz", where Oelsner was a member [2, p. 242]. However, it is difficult to talk in this case about the building art postulated around 1900 which was supposed to be [...] *poetic, nostalgic, radiant with warmth,* [...] *born*

[17] The only original documents include a location plan from May 1910 (APW, AMW, section 33, *Schulhausbau an der Steinstr. 1906–[1917]*, file no. 25719) and its vertical view (ABMW).

rzeczową, zapowiadającą funkcjonalizm dwudziestolecia międzywojennego[18].

Projekt Juliusa Nathansohna i Gustava Oelsnera adaptacji klasycystycznego gmachu dawnej szkoły dla dziewcząt im. Cesarzowej Wiktorii przy pl. Nankiera 1 (Ritterplatz) na biura Miejskiego Urzędu Opieki Społecznej powstał w latach 1908–1909. Przebudowa dotyczyła zmian układu funkcjonalnego wnętrz oraz wystroju elewacji. Zachowane projekty ustawienia mebli z uwzględnieniem oświetlenia światłem dziennym świadczą o trosce Oelsnera o zapewnienie higienicznych warunków pracy we wnętrzach biurowych. Szczególną uwagę zwraca radykalna koncepcja modernizacji fasady[19], pozbawienie jej większości historycznego wystroju (faktury boniowania i gzymsów) i sugestia mocnej, kontrastowej kolorystyki. Jest to jeden z najwcześniejszych tego typu projektów we Wrocławiu i poprzedza podobne realizacje z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Budynek uszkodzony w 1945 r., wyremontowany w 1957, do 2013 r. był użytkowany przez Wydział Farmaceutyczny Akademii Medycznej.

Drugim ważnym obszarem działalności Oelsnera, obok projektowania i realizacji szkół, była architektura budynków miejskich instytucji ochrony zdrowia. Architekt był żywo zainteresowany już od czasu studiów zagadnieniami higieny społecznej i jej związkiem z reformą urbanistyczną. Wraz z bratem, studiującym na Wydziale Medycznym Uniwersytetu Humboldta w Berlinie, uczestniczył w wykładach Rudolfa Virchowa i Ernsta von Leydensa, głównych animatorów ruchu socjalno-higienicznego [2, s. 85]. Wysokie kompetencje Oelsnera można ocenić dzięki publikacji jego wykładu pt. *Moderner Krankenhausneubau*, wygłoszonego 13 stycznia 1911 r. na posiedzeniu sekcji medycznej „Schlesische Gesellschaft für Vaterländische Kultur" w obecności burmistrza Georga Bendera [26], [27]. Architekt omawiał w nim m.in. tendencje w nowoczesnym budownictwie szpitalnym. Mimo nadania we Wrocławiu priorytetowej rangi inwestycjom z zakresu opieki społecznej i zdrowotnej, można odnieść wrażenie, że umiejętności Oelsnera w dziedzinie budowy szpitali nie zostały przez magistrat w pełni wykorzystane. Projekty, które zachowały się w archiwach, ukazują drobne przebudowy polegające na usprawnianiu i unowocześnianiu funkcjonowania miejskich szpitali Wszystkich Świętych (Allerheiligen, obecnie w przebudowie) i im. Johanna Wenzla-Hanckego (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny).

Gustav Oelsner w latach 1907–1910 wykonał kilka niezrealizowanych projektów przebudowy gmachów szpitala Wszystkich Świętych: Instytutu Patologii (nadbudowa dla Urzędu Analiz Chemicznych, ok. 1907), „budynku kazamat" („Kasemattengebäude", budowa kuchni parowej i kasyna dla lekarzy, 1909) i budynku fundacji Pulvermacher[20] („Pulvermacherhaus", planowana przebudowa bloku operacyjnego, w 1911 r. konsultowanie programu przebudowy i dyskusja nad wyodrębnieniem oddziałów septycznego i aseptycznego) [26].

[18] Timm mylnie ocenił wczesne prace Oelsnera jako obarczone wadami akademickiego historyzmu [2, s. 13].

[19] Projekty z września 1908 r. w ABMW.

[20] APW, AMW, *Stadtbaurapporte*, sygn. 19315.

of dreams and being a source of love for the homeland (Karl Henrici, 1897) [25, p. 37]. Because of the new features of that architecture, such as clear texture of brick walls, the lack of architectural divisions of decorations, flat facades – windows designed almost flush with its surface and the sparing use of small details it is possible to consider Oelsner to be a modern designer advocating utility architecture, heralding the functionalism of the interwar period[18].

The project by Nathansohn and Oelsner of the conversion of the neoclassical building of former Empress Victoria school for girls at Nankiera Square 1 to offices of the Social Welfare Municipal Office was developed in 1908–1909. The remodeling regarded changing the functional layout of its interiors and the facade decoration. The original designs of the furniture layout, taking into account the exposure to daylight, testify to Oelsner's care for assuring hygienic working conditions inside the offices. It is easy to notice a radical concept of the facade modernization[19], including the removal of most of its historical decorative elements (texture of rustication and cornices) and a suggestion of vivid, contrasting colors. This is one of the earliest designs of this type in Wrocław and it precedes similar designs from the interwar period. The building, damaged in 1945 and refurbished in 1957, was used until 2013 by the Faculty of Pharmacy at Medical University.

The other important area of Oelsner's activity, apart from designing and building schools, was the architecture of municipal healthcare institutions. Since his studies, the architect was truly interested in the issues of public hygiene and its connection with the urban planning reform. Together with his brother who studied Medicine at the Humboldt University of Berlin, he participated in the lectures by Rudolf Virchow and Ernst von Leyden, main animators of the public hygiene movement [2, p. 85]. Oelsner's high competences can be assessed on the basis of the publication of his lecture titled *Moderner Krankenhausneubau* given on 13.01.1911 at the session of the medical section of the "Schlesische Gesellschaft für Vaterländische Kultur" in the presence of mayor Georg Bender [26], [27]. The architect discussed for instance the trends in modern hospital architecture. Although the investments in the area of welfare and healthcare were the priority in Wrocław, it seems that the city did not make the most of Oelsner's skills at building hospitals. The original designs which show small remodelings improving and modernizing the operations of the public hospitals – All Saints' hospital (Allerheiligen, at present being remodeled) and Wenzel-Hancke hospital (at present the University of Economics).

In 1907–1910, Gustav Oelsner made several unexecuted designs of remodeling of All Saints hospital buildings: Pathology Institute (vertical extension for the Office of Chemical Analyses, cir. 1907), "casemate building" ("Kasemattengebäude", construction of a steam

[18] Timm erroneously assessed the early works by Oelsner as defective due to academic historicism [2, p. 13].

[19] Designs from September 1908 at ABMW.

W 1910 r. magistrat podjął inicjatywę budowy nowej siedziby Urzędu Analiz Chemicznych, instytucji odpowiedzialnej za kontrolę żywności, przy reprezentacyjnej Kaiserstraße (obecnie pl. Grunwaldzki). Wstępny projekt autorstwa Berga i Oelsnera ukazuje kryty wysokim dachem budynek z zaokrąglonym narożnikiem, zwieńczonym szeregiem rzeźb figuralnych. Priorytetem w kształtowaniu bryły i elewacji budynku z ogromnymi oknami było jak najlepsze oświetlenie wnętrz ze względu na znajdujące się w nim laboratoria [28]. Plany zostały oprotestowane przez mieszkańców Przedmieścia Szczytnickiego i nie doczekały się realizacji. Mieszkańcy dzielnicy uznali, że [...] *elewacje budynku nie mogłyby być ozdobą okolicy*, [...] *a brzydkie zapachy byłyby uciążliwe* [29, s. 17].

Szpital im. Johanna Wenzla-Hanckego przy ul. Komandorskiej 118–120 (Neudorfstraße) powstał w latach 1875–1878. Jego pierwsza kompleksowa rozbudowa nastąpiła w latach 1890–1895, kolejna w latach 1906–1911. Oelsner kierował nią od 1909 do 1911 r. na podstawie dokumentacji projektowej wykonanej przez inspektora Nathansohna w latach 1904–1905, którą korygował w latach 1909–1910. Był on odpowiedzialny za budowę nowego oddziału internistycznego, rozbudowę budynku gospodarczego (z pralnią i kuchnią) i przekształcenie starego gmachu oddziału internistycznego z 1896 r. na nowoczesny oddział chirurgiczny (1909–1911)[21]. Jednoznacznie można stwierdzić autorstwo Oelsnera tylko w przypadku projektu adaptacji tego ostatniego. Polegała ona na urządzeniu sali operacyjnej oraz gabinetów – rentgenowskiego oraz ortopedycznego, kosztem zmniejszenia powierzchni istniejących sal chorych. Przebudowa nie zmieniła zasadniczo skromnej bryły i elewacji, które zostały całkowicie przekształcone dopiero w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Jedną z ostatnich prac Oelsnera we Wrocławiu był projekt tymczasowych pawilonów na Dni Wrocławia[22]. Pawilony zostały wybudowane w czerwcu 1910 r. na dawnym terenie wyścigów konnych w parku Szczytnickim, w miejscu, gdzie trzy lata później stanęła Hala Stulecia projektu Maxa Berga. Stowarzyszenie Wspierania Ruchu Turystycznego we Wrocławiu [5, s. 67–69], organizujące imprezę, wspólnie z miastem finansowało budowę pawilonów: zarządu, straży pożarnej, policji, punktu sanitarnego, pawilonu muzycznego, pawilonu wystawy sztuki parodystycznej oraz kas i sanitariatów. Wszystkie projektowane przez Oelsnera obiekty były tymczasowe i wykonane z drewna – materiału łatwego do rozbiórki i ponownego użycia. Projekty ukazują funkcjonalne pawilony o prostej, zwartej, symetrycznej bryle i odeskowanych elewacjach.

Podsumowanie

27 marca 1911 31-letni Gustav Oelsner został wybrany w konkursie na stanowisko głównego architekta miasta Katowic, 24 maja uzyskał nominację na 12 lat [2,

[21] APW, AMW, sygn. 19315, Stadtbaurapporte; Projekty w ABMW.

[22] Projekty w ABMW.

kitchen and a doctors' mess hall, 1909) and the building of the Pulvermacher foundation[20] ("Pulvermacherhaus", planned remodeling of the operating wing, consulting the remodeling plan and discussion on the separation of septic and aseptic units in 1911) [26].

In 1910, the municipal council took an initiative of constructing a new seat of the Office of Chemical Analyses – the institution in charge of food inspection at representative Kaiserstraße (at present Grunwaldzki Square). The preliminary design by Berg and Oelsner shows a building with a tall roof and a round corner with a number of figural sculptures. The priority in the modeling of the building form and its facade with huge windows was the best possible illumination of the interior because of the laboratories located inside [28]. The plans were criticized by the residents of Szczytniki Suburb and they were never executed. In the opinion of the residents of the district the [...] *facades of the building would not add to the beauty of the area*, [...] *and bad smell would be difficult to bear* [29, p. 17].

Wenzel-Hancke hospital at Komandorska St. 118–120 (Neudorfstraße) was built in 1875–1878. Its first complete extension was conducted in 1890–1895 and another in 1906–1911. Oelsner was in charge of it from 1909 until 1911 on the basis of the documentation developed by the building inspector Nathansohn in 1904–1905, which he amended in 1909–1910. He was responsible for the construction of a new internal medicine unit, extension of the utility building (with laundry room and kitchen), and the conversion of the old building of the internal medicine unit from 1896 to the modern surgery ward (1909–1911)[21]. It can be unequivocally claimed that Oelsner was the author of only one of the designs – the conversion design of the modern surgery ward. It involved the furnishing of the operating room as well as X-Ray and orthopedic rooms at the expense of reducing the area of the existing patient rooms. The remodeling practically did not change the simple body of the building and its facade, which were completely remodeled only in the interwar period.

One of Oelsner's last designs in Wrocław was the design of the temporary pavilions for the Days of Wrocław[22]. The pavilions were built in June 1910 in the area of former horse race grounds in Szczytnicki Park, in the place where the Centennial Hall designed by Max Berg was built three years later. The Society of Supporting Tourism in Wrocław [5, pp. 67–69], which organized the event, together with the city, financed the construction of the pavilions for the management, fire department, police, medical point, music pavilion, the pavilion for parodic art as well as ticket desks and sanitary facilities. All structures designed by Oelsner were temporary and they were made of wood – which is easy to disassemble and use again. The designs show functional pavilions with simple, compact, and symmetrical forms and wood clad facades.

[20] APW, AMW, *Stadtbaurapporte*, file no. 19315.

[21] APW, AMW, file no. 19315, Stadtbaurapporte; Designs at ABMW.

[22] Designs at ABMW.

s. 90], [30]. Cztery lata wcześniej, w wieku 28 lat, porzucił prestiżowy urząd państwowy i konserwatywne środowisko architektów pracujących przy budowie wrocławskiej Wyższej Szkoły Technicznej oraz objął samodzielne stanowisko miejskiego inspektora budowlanego w utworzonej dla niego inspekcji. Zebrał tu ważne dla przyszłej pracy administracyjnej doświadczenia w ramach dobrze zorganizowanej miejskiej administracji budowlanej, kierowanej przez Plüddemanna, a następnie Berga. Zyskał dużą swobodę i zaufanie ze strony tego pierwszego, który przekazał mu osobiście prowadzone inwestycje – budowę trzech szkół. Ich architektura stała się manifestem artystycznym Oelsnera. We Wrocławiu miał styczność ze środowiskiem zwolenników reformy artystycznej około 1900 r., a wśród nich z Bergiem i Poelzigiem. Znacznie wcześniej niż wskazywały dotychczasowe badania, odrzucił historyzujący detal, posługiwał się uproszczonymi motywami regionalnej sztuki budowlanej stylu „rodzimego". Tworzył formę architektoniczną wynikającą z funkcji, konstrukcji i materiału, zbliżył swoje prace do rzeczowości architektury przemysłowej i awangardy dwudziestolecia międzywojennego. Max Berg określił Oelsnera jako [...] *nowoczesnego architekta* [...], *któremu nie zależy na dekoracyjności jako celu, ale przy każdej realizacji na pierwszym miejscu stawia ekonomię* [2, s. 90].

Summary

On March 27, 1911, 31-year-old Gustav Oelsner won the contest for the position of the main city architect of Katowice and on May 24 he was appointed to that position for 12 years [2, p. 90], [30]. Four years earlier, at the age of 28, he left the prestigious state office and the conservative group of architects working at the construction of the Technical University in Wrocław and took the independent position of the city building inspector at the inspection office established for him. He gained there experience which proved important in his future administration work in the area of well-organized municipal building administration managed by Plüddemann and later by Berg. He enjoyed a lot of freedom and trust from Plüddemann who entrusted him with the investments he supervised personally – the construction of three schools. Their architecture became Oelsner's artistic manifest. In Wrocław he was in touch with the group of advocates of the artistic reform about 1900, such as Berg and Poelzig. Much earlier than indicated by previous research, he rejected the historizing details and employed simplified motifs of the regional construction art of the heimatstyle. While creating the architectural form resulting from function, structure, and material, he approached in his designs the industrial architecture and vanguard of the interwar period. Berg described Oelsner as a *modern architect* [...] *who doesn't care about decorativeness as a goal, and economics is the first priority in his every design* [2, p. 90].

Translated by
Tadeusz Szałamacha

Bibliografia/References

[1] Gryglewska A., *Der Architekt Gustav Oelsner*, [w:] P. Michelis (Hrsg.), *Der Architekt Gustav Oelsner. Licht, Luft und Farbe für Altona an der Elbe*, Dölling und Galitz, München–Hamburg 2008, 40–49.

[2] Timm Ch., *Gustav Oelsner und das Neue Altona. Kommunale Architektur und Stadtplanung in der Weimarer Republik*, Diss. 1983 Universität Hamburg, Ernst Kabel, Hamburg 1984.

[3] Gryglewska A., *Budynki wrocławskich szkół epoki wilhelmińskiej*, [w:] J. Rozpędowski (red.), *Architektura Wrocławia*, t. 4, *Gmach*, Oficyna Wydawnicza PWr, Wrocław 1998, 213–251.

[4] Rochowicz-Lewandowska M., *Politechnika Wrocławska. Zespół budynków dawnej Wyższej Szkoły Technicznej*, Wydawnictwo MAK, Wrocław 2005.

[5] Ilkosz J., *Hala Stulecia i Tereny Wystawowe we Wrocławiu – dzieło Maksa Berga*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2005.

[6] Burak M., Dackiewicz K., Pregiel P., *Wrocławskie uczelnie techniczne 1910–2010*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2010.

[7] *Der Architekt Gustav Oelsner. Licht, Luft und Farbe für Altona an der Elbe*, P. Michelis (Hrsg.), Dölling und Galitz, München–Hamburg 2008.

[8] Hölscher P., *Wrocław przełomu wieków. Artyści, galerie, kolekcjonerzy sztuki i kręgi artystyczne*, [w:] J. Ilkosz, B. Störtkuhl (red.), *Hans Poelzig we Wrocławiu. Architektura i sztuka. 1900–1916*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2000, 19–31.

[9] Peltz F., *Ist Breslau eine schöne Stadt?*, „Schlesien" 1907/1908, Jg. 1, 226–230.

[10] Neefe M., *Die Bevölkerung der Stadt Breslau*, [w:] *Breslau. Lage, Natur und Entwickelung*, C.T. Wiskott, Breslau 1901, 106–122.

[11] Kononowicz W., *Wrocław. Kierunki rozwoju urbanistycznego w okresie międzywojennym*, Oficyna Wydawnicza PWr, Wrocław 1997.

[12] Gryglewska A., *Studia nad architekturą XIX i XX wieku,* cz. 4, *Wrocław na przełomie XIX i XX wieku – przemiana miasta w ośrodek wielkomiejski i związane z nią zjawiska*, [mps], raport IHASziT PWr, Wrocław 2010.

[13] Molzahn J., *Breslau nach dem Kriege*, Grass, Barth & Comp., Breslau [1929].

[14] Gryglewska A., *Architektura Wrocławia XIX–XX wieku w twórczości Richarda Plüddemanna*, Oficyna Wydawnicza PWr, Wrocław 1998.

[15] Gryglewska A., *Wrocławskie hale targowe 1908–2008*, Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław 2008.

[16] Dackiewicz K., *Budynek dawnego Laboratorium Maszyn*, „Pryzmat" 2010, nr 1 specjalny, 13–16.

[17] [b.a.], *Aus der Stadtverordneten-Versammlung. Beschlüsse der Stadtverordneten–Versammlung in ihrer öffentlichen Sitzung vom 23.05.1907*, „Breslauer Gemeinde-Blatt" 1907, Jg. 6, 429.

[18] [b.a.], *Breslauer Adressbuch 1908*, Breslau 1908.

[19] [b.a.], *Auflösung des Bauamts H. R.*, „Breslauer Gemeinde-Blatt" 1911, Jg. 10, 458.

[20] Hasak M., *Zurück zum Ziegelbau*, „Ostdeutsche Bau-Zeitung" 1908, Jg. 6, 290–293.
[21] [b.a.], *Breslau. Sonntag, 30. Januar. 1910. Volksschulgebäude an der Ohlauer Chaussee*, [w:] *Neubauten u. Bauliche Veränderungen.* Wycinki ze „Schlesische Zeitung" w Bibliotece Uniwersyteckiej (BU), Bd. 2, 13.12.1909–28.10.1910, 9.
[22] [b.a.], *Der Neubau der Knabenmittelschule*, „Breslauer Zeitung" 1909, Jg. 90, Nr. 253.
[23] [b.a.], *Die Stelle eines Stadtbauinspektors*, „Breslauer Gemeinde-Blatt" 1911, Jg. 10, 458.
[24] [b.a.], *Aus der Stadtverordneten-Versammlung. Antrag des Magistrats betr. Bau eines Volksschulhauses auf dem Grundstück Steinstraße*, „Breslauer Gemeinde-Blatt" 1907, Jg. 6, 277–278.
[25] *Künstlerischer Städtebau um die Jahrhundertwende. Der Beitrag von Karl Henrici*, G. Curdes, R. Oehmichen (Hrsg.), Deutscher Gemeindeverlag–Köln–Stuttgart–Berlin 1981.
[26] Oelsner [G.], *Ueber „Modernen Krankenhausneubau"*, „Schlesische Gesellschaft für vaterländische Kultur" 1911, Abt. I, *Medizin*, Bd. 2, Jber. 89, 1–6.
[27] [b.a.], *Breslau, Freitag, 7.04.1911. Moderner Krankenhausbau*, [w:] *Neubauten u. Bauliche Veränderungen...*, Bd. 3, 24.10.1909–10.11.1910, 18–19.
[28] [b.a.], *Breslau. Mittwoch, 16. Februar 1910, Neubau des Chemischen Untersuchungsamtes*, [w:] *Neubauten u. Bauliche Veränderungen...*, Bd. 2, 7–8.
[29] [b.a.], *Breslau. Sonnabend, 5. März 1910, Das städtische chemische Untersuchungsamt*, [w:] *Neubauten u. Bauliche Veränderungen...*, Bd. 2, 16–17.
[30] [b.a.], *Die Stelle eines Stadtbauinspektors*, „Breslauer Gemeinde-Blatt" 1911, Jg. 10, 458.

Streszczenie

Tematem artykułu jest twórczość architektoniczna Gustava Oelsnera (1879–1956) we Wrocławiu w latach 1904–1911 w ramach pracy w administracji państwowej przy budowie gmachów Wyższej Szkoły Technicznej oraz w administracji komunalnej na stanowisku miejskiego inspektora budowlanego. W służbie miasta Oelsner projektował i realizował: budynki szkół (dwóch szkół ludowych i szkoły średniej), prace remontowe, przebudowy i rozbudowy szpitali: Wszystkich Świętych i im. Johanna Wenzla-Hanckego, budowę tymczasowych pawilonów wystawowych w parku Szczytnickim. Dzięki pracy pod kierunkiem architektów miasta Richarda Plüddemanna oraz Maxa Berga Oelsner zebrał doświadczenia ważne dla jego przyszłej pracy w administracji budowlanej Katowic, Altony i Hamburga. We Wrocławiu miał on styczność ze środowiskiem zwolenników reformy artystycznej około 1900 r., m.in. z Hansem Poelzigiem. Odrzucenie historyzującego detalu, użycie uproszczonych motywów regionalnej sztuki budowlanej – stylu „rodzimego" (*Heimatschutzstil*), zwrócenie się ku idei tworzenia formy wynikającej z funkcji, konstrukcji i materiału to cechy, które zbliżyły prace Oelsnera do rzeczowości architektury przemysłowej i dzieł awangardy dwudziestolecia międzywojennego.

Słowa kluczowe: Gustav Oelsner, architektura komunalna, architektura XIX–XX w., Wrocław, Niemcy

Abstract

The subject matter of this publication is the architectural creativity of Gustav Oelsner (1879–1956) in Wrocław in the years of 1904–1911 within the range of his work in national administration on the construction of Wrocław University of Technology and council administration, as a municipal building inspector. Serving the city Oelsner designed and built: schools (two primary schools and one secondary), restoration work, conversion and extension of the All Saints and the Wenzel-Hancke hospitals, temporary exhibition pavilions in Szczytnicki Park. Working under the supervision of city architects Richard Plüddemann and Max Berg, Oelsner gained a great deal of experience important for his future work in the building administration in Katowice, Altona and Hamburg. In Wrocław he had contact with the circle of artistic reform followers around 1900, among others, with Hans Poelzig. Rejection of historizing detail, use of simplified motives of regional building art – Heimatschutz-style, turning to the idea of creating a form resulting from function, construction and material. These are the features that made Oelsner's works close to objectivity of the industrial architecture and works of interwar avant-garde.

Key words: Gustav Oelsner, municipal architecture, architecture of the turn of the 19th and 20th centuries, Wrocław, Germany